

עוז לפורענות בטרם תמורה

יורם חזוני

*האידיאולוגיה שבנתה את מדינת ישראל פינתה את מקומה
לפוסט־ציונות המקדשת התפרקות מנכסים גשמיים ורוחניים*

ממשל חדש נכנס זה עתה לתפקידו, והוא מחויב להמשך המשא־ומתן על מעמד הקבע של ערים יהודיות עתיקות כחברון, בית־לחם ושילה, כמו גם על עתיד ירושלים. עמדות הממשלה החדשה יהיו ללא ספק שונות מאלה של קודמתה, וראשה בנימין נתניהו מבטיח עמדות מיקוח קשוחות יותר ביחס לכל הנכסים הגשמיים שהוא מאמין כי ממשלות העבודה היו חפוזות מדי ברצונן לוותר עליהם: מחנות צבא, שטחים אסטרטגיים, מים.

אולם התשובה לשאלה אם מדיניות הממשלה החדשה מהווה שינוי מהותי או שינוי בקצב בלבד תלויה ברגישותה לקיום הנכסים החרבובתיים שהועמדו בספק על ידי הממשלה הקודמת: נכסים שאינם ניתנים למיפוי ולכימות בידו אנשי צבא ונציגיו במשא־ומתן; נכסים שאת עצם קיומם שללו רבים בממשלה הקודמת, אך ששחיקתם ואף היעלמותם הופכת להשלכה הכואבת ביותר של ההסדר שנחתם ב־1993 באוסלו עם יו"ר אש"ף יאסר ערפאת.

הנה, למשל, דברים שהחליפו ביניהם לא מכבר מעל דפי עיתון הארץ שניים מפרשניו הידועים ביותר, שניהם מזוהים עם השמאל.

"בחלומות הביעותים היותר גרועים שלהם לפני 25 שנה", כתב יואל מרקוס, מבעלי הטור המכובדים ביותר בישראל, "לא ראו עצמם יצחק רבין או שמעון פרס כאדריכליה של ממשלה המחזירה את ישראל לגבולות 1967. אך זה בדיוק מה שהם עושים..."

מרקוס ביקש מקוראיו "לעצור רגע את ההתעסקות בכותרות השעה" ולהתבונן "במהפך הדרמטי האמיתי שקורה בישראל". מה שאיפשר לממשלת ישראל להניח את רמת-הגולן, את חברון ואת ירושלים על שולחן המשא-ומתן, בלי להגיע למהומות ברחובות, הוא ההתמוטטות הכמעט מוחלטת של האידיאולוגיה הלאומית היהודית שעליה הוקמה המדינה: "הציבור כבר עייף מלשאת דור אחרי דור את הציונות על כתפיו", כתב מרקוס במרירות. "הערבים נותרו דבקים באידיאולוגיה של קדושת אדמתם... אבל ישראל מוכנה לסגת בקלות ממקומות שהיו ערש היהדות", בתמורה ל"ביטחון אישי וחיים נורמליים"¹. גדעון סאמט, עמיתו של מרקוס בהארץ, הרים את הכפפה: "השבח לבורא עולם", הריע. ההסכם עם ערפאת "ניפץ את המרכיב שהיה המלט בחומת הזהות הלאומית הישנה שלנו". לדברי סאמט, אותה התפוררות של הכותל התרבותי שהנציח את הסכסוך עם אש"ף היא שאיפשרה פתיחות חדשה לתרבות העולם, הנעה, כלשונו, מפאבים ועד פסטה: "מדונה וביג-מק הם רק השוליים של מאפיינים רבים של... 'נורמליזציה' שפירושה בין השאר קץ הבהלה הנוראה מכל מה שהוא זר ואחר... רק בעלי ראש ישן לא יבחינו בתמורות..."².

אין זה מקרה ששני המאמרים התמקדו ב"נורמליות", מילת הקוד הבלתי-נלאית של היהודים, שמשמעה להיות "ככל העמים". אנשים "נורמליים", כך ניתן להבין, אינם חיים בחרדה מתמדת מפני פצצות באוטובוסים. הם אינם שומרים טינה על פשעים שבוצעו לפני שנים, ואין הם מבלים את זמנם במאבקים על קברים אמיתיים או מדומים של אבות אמיתיים או דמיוניים. הם פשוט הולכים לפאבים ואוכלים פסטה.

לאלה שהמציאות אינה מתמצית אצלם בשאלות צבאיות כגון האם מצויים משגרי קטיושות בקלקיליה, התפרצות הוויכוח על ה"נורמליות" ו"סוף הציונות" בחודשי הקיץ שעבר צריכה היתה לעורר חשד שלמרות הכל הדרג המדיני והצבאי של ישראל מחמיץ את העיקר: נציגי המדינה העוסקים בהענקת סמכויות לאש"ף טרודים כמעט אך ורק בצד החומרי של כל העברה וויתור, בין אם מדובר במתקנים צבאיים, בשטחים אסטרטגיים, במסים, בחשמל או במים. תפיסה שכזו מתעלמת מכך שבית-לחם, חברון ושכונותיה המזרחיות של ירושלים אינן רק מקומות עשויים עץ ואבן, אלא בראש ובראשונה רעיונות העומדים ביסוד הווייתו ותרבותו

של חלק ניכר מהעם היהודי בארץ ובתפוצות. ויתורים על יסודות אלה מזיקים לא במישור הצבאי אלא ברמה אחרת לחלוטין – ברמה התרבותית, שבה נקבעת באמת יכולתו או אי־יכולתו של עם לשרוד.

הסכם אוסלו, בניגוד להסכמים עם מצרים וירדן, לא היה בעיקרו הישג פוליטי, שאת כדאיותו ניתן היה למדוד במושגים של חמאה ותותחים. להפך: את פשרו ואת השלכותיו האמיתיים של אוסלו ניתן לאבחן רק ברמה התרבותית, שבה העיסקה עם ערפאת ביקשה להגשים את משאלות לבם של ישראלים "נורמליים", על־ידי נטישת הנכסים הרעיוניים והרגשיים המאפשרים לישראלים "יהודיים" לחיות חיים בעלי משמעות.

ותובנה זו גוררת תובנה שנייה: ההכרה שהמדינה היהודית מידרדרת לעבר מלחמת־אחים תרבותית מרה. ישראל מוצאת עצמה מפולגת לשני מחנות: האחד רואה בשורה משחררת בהשכחת עברו הרצחני של יאסר ערפאת ובנתינת מבוקשו בידו; ואילו השני רואה באותם הוויתורים אסון שאת ממדיו אין אנו יכולים לשער – קץ המאבק לחידוש הקיום הלאומי היהודי, חידוש שהיה מטרתה של הקמת המדינה מלכתחילה.

ב

ציונות היא הלאומיות היהודית – האמונה שצריכה לקום ולפרוח מדינת־אומה יהודית בארץ־ישראל. מעטים הם בימינו היודעים עד כמה נחשב הרעיון הזה לתועבה בעיני האינטלקטואלים היהודים, כאשר נוסד פורמאלית כארגון פוליטי לפני מאה שנה, ב־1897. כמעט לא היה איש מבין ההוגים היהודים הגדולים של אותה עת, מכל הגוונים, שהיה מסוגל לשאת את הרעיון. הרמן כהן, פרנץ רוזנצווייג, מרטין בובר, חיים סולובייצ'יק והרבנים החסידיים מלובביץ' ומסאטמר, כולם כאחד דחו את הרעיון להקים מדינה יהודית בשל אותה סיבה: הם היו משוכנעים שהעם היהודי הוא ביסודו דבר רוחני, וכי הקמת המדינה – צעד שמשמעותו הבלתי־נמנעת היא יהדות של טנקים וטילים, של פוליטיקה

ותככים, של ביורוקרטיה והון, ובקיצור, כוח יהודי – פירושה סופה של היהדות כפילוסופיה, אידיאל ואמונה.

מה שנטל את העוקץ מהאנטי-ציונות שמשמאל ומימין היתה השואה. בעקבות ההמחשה הנוראה מכל של הפגם היסודי שבקיום יהודי חסר-כוח, הפכה האנטי-ציונות של כל המחנות למבישה. האיכרים הלוחמניים של פלשתינה, המתעמתים עם הבריטים והערבים, הפכו לגיבורי העם היהודי, ולאחר שיהודים כמו דוד בן-גוריון ומנחם בגין הצליחו להקים מדינה יהודית בכוח הזרוע, היתה זו למדינתו של רוב רובו של העם, גם אלה שלא הגיעו לארץ. אחרי תאי-הגזים הפך כמעט כל יהודי בעולם לציוני, איש המאמין בצורך ובחובה של קיום כוח יהודי עצמאי. עם זאת, רבים מהאינטלקטואלים היהודים, וגם הישראלים שבהם, מעולם לא השלימו לחלוטין עם הכוחניות הכרוכה בהקמתה של מדינת-אומה יהודית. אפילו צדקת מלחמת השחרור ב-1948 היתה נתונה לביקורת ארסית, כמו למשל זו שהופיעה מיד לאחר המלחמה בכתביו של ס' יזהר, מהסופרים החשובים של ישראל בימינו. וכבר משנות השישים האקדמיה הישראלית התחילה להוציא מקירבה דורות של אנשי רוח אשר נקודת המוצא שלהם היתה הסתייגות קשה מהלאומיות היהודית. כך מיכאל שלי, הרומן המפורסם של עמוס עוז, מתאר את ירושלים – העיר שהיתה לסמל מוביל של ההתעוררות הלאומית – כמבוך חצרות, מדגרת טירוף וחולי. בסיפורו "מול היערות" מתאר א"ב יהושע צעיר יהודי השטוף רגשי הזדהות כלפי ערבי המעלה באש את היער "הציוני", שניטע על חורבותיו של כפר ערבי. ברומן הידוע ביותר של יהושע, המאהב, נוטש הגיבור את יחידתו הצבאית בעיצומה של מלחמה, ותלמידת תיכון ממשפחה טובה מוצאת לה ניחומים בזרועותיו של צעיר ערבי.

מוטיבים נפוצים אחרים בספרות הישראלית ממשיכים באותו הכיוון: בריחה מהמדינה; השמדת המדינה; מוות (על ידי ניוון, לא במאבק); צה"ל כמחנה ריכוז, כדיר חזירים וכבית-בושת; ומול כל אלה מטופח האידיאל של חוסר-הכוח הגלום בשואה, שכדברי הסופר משה שמיר, "הופכת למולדתם המשותפת של היהודים, הארץ המובטחת להם".³

סופרים אמנם עומדים כבר זמן רב בחזית המאמץ ליצור מודעות פוסט-לאומית ופוסט-ציונית בישראל, אבל בשנים האחרונות היינו עדים לפעילות מקבילה ושיטתית עוד יותר מצדם של אנשי האקדמיה הישראלית. תוצאות מלחמת ששת הימים גררו כמובן התקפות מצד שוללי לאומיות כמו פרופ' ישעיהו ליבוביץ, שטען כי ישראל עוברת תהליך של "נאציזציה", שצה"ל הוא צבא "יודאו-נאצי", ושישראל עתידה להקים מחנות ריכוז⁴ – טיעון שאינטלקטואלים נודעים

אחרים כמו חתן פרס ישראל עמוס פונקנשטיין וההיסטוריון פרופ' משה צימרמן לא היססו להרחיב את העיסוק בו. ביטויים מרחיקי לכת שכאלה הושמעו באופן חופשי באוניברסיטאות, ובסופו של דבר סללו את הדרך לדה-לגיטימציה "מדעית" יותר של המדינה היהודית מטעם היסטוריונים, סוציולוגים ועיתונאים, שניסחו את אותן המסקנות במילים המסברות את האוזן. כך מסתבר, על-פי המחקרים העדכניים ביותר, שהציונות היתה תנועה קולוניאליסטית (אילן פפה); שהיא גירסה בכוח את הפליטים הערבים מבתיהם ב-1948 (בני מוריס); שהיא פברקה קשר כוזב בין היהודים לארץ (בועז עברון); שהיא ניצלה את השואה לקידום מטרתיה המדיניות (תום שגב); וכן הלאה.

יש פן של אמת באי-אלו מהטענות שהועלו. במציאות כמעט בלתי-נמנע הוא שלשימוש בכוח – ובייחוד כוח שהופעל במצבים נואשים, כפי שקרה לא פעם בתולדות הציונות – יהיו גם צדדים בלתי-נעימים. אבל במקום לתרום לאיזונה של ההיסטוריוגרפיה הישראלית, ניהלה האקדמיה החדשה מדיניות "אדמה חרוכה" נגד העבר, מדיניות שחברה לפרי עמלם של סופרים ואמנים לכדי יצירת מאמץ סיטוני להרס האמונה של הציבור הישראלי בצדקת עברו. אהרן מגד, מסופריה החשובים של ישראל ואיש תנועת העבודה, תיאר את תופעת ה"פוסט-ציונות" בקרב האינטלקטואלים הישראלים בזו הלשון: "זה שניים או שלושה עשורים עוסקים כמה מאות מ'טובי החברה', אנשי עט ואנשי רוח... בחריצות רבה, וללא לאות, בהטפה ובהוכחה שלא איתנו הצדק: הוא לא איתנו לא רק מאז מלחמת ששת הימים... ולא רק מאז הקמת המדינה ב-48'... אלא מאז ראשית ההתיישבות הציונית בסוף המאה שעברה"⁵.

לנוכח התקפה זו, כל הערכים והרעיונות ששימשו יסוד תרבותי להקמת המדינה היהודית – קיבוץ גלויות, גאולת הארץ הנטושה, טוהר הנשק המשמש להגנה עצמית – עוצבו מחדש כבורות, צביעות וציניות, וכמוהם גם המדינה היהודית עצמה. "פוסט-ציונות" היתה לאמונה המכובדת היחידה עבור אדם "נאור". היום כבר נעשו האמיתות הפוסט-ציוניות כה מובנות מאליהן שהן מהוות גירסה ישראלית לדוקטרינת ה"פוליטיקלי קורקט" של השמאל האקדמי הסהרורי בארצות הברית, אשר מצדיקה צנזורה של כל דעה מנוגדת לה. דוגמה בולטת לכך היא המקרה של מאיה קגנסקאיה, מבקרת ספרותית שנונת לשון ומדהמויות הבולטות בעיתונות הישראלית בשפה הרוסית. זמן מה אחרי עלייתה לארץ היתה קגנסקאיה לדמות מכובדת גם בחוגים הספרותיים העבריים בישראל. אך הקריירה שלה כאינטלקטואלית ישראלית באה לסיימה ב-24 ביולי 1992, כאשר

המתרגמת נילי מירסקי האשימה אותה בעיתון הארץ בטיפוח השקפות לאומיות נסתרות.

מירסקי ציטטה ממאמר של קגנסקאיה ברוסית שהשווה את הסוציאליזם הישראלי לקומוניזם הסובייטי, לגלג על האופי החקלאי-פרולטרי של האופנה הישראלית, עקץ את שיטות הפיקוח החברתי בקיבוצים, וטען כי השמאל הישראלי אינו יכול להיחשב עוד ציוני. לאחר ש"חשפה" את השקפותיה של קגנסקאיה, המשיכה מירסקי והאשימה אותה ב"חוסר הבנה גמור בכל הנוגע למציאות הישראלית", וב"שנאה אוטומטית, קפריזית ונבערת" לחבורת השמאל התרבותי, שהמטירה עליה תפנוקים ותשואות חן "שוודאי יהיה לה חבל לוותר עליהם".⁶ הדברים הללו עשו את שלהם, ובשנים שחלפו מאז פרסום מלאכת ידה של מירסקי נמחקה קגנסקאיה כמעט לחלוטין מהממסד הספרותי הישראלי. היא מתקשה לפרסם את כתיבתה בעברית, ושמה נוסף ל"רשימה השחורה" בסלונים ובפנינות התרבות בתקשורת. קגנסקאיה שבה אמנם מברית-המועצות לארץ אבותיה, אך דווקא כאן הפכה מחדש למתנגדת יהודית הבזויה בעיני המשטר השולט.

ג

אשר לפוליטיקאים, רק מעטים מהם יודו בגלוי שהם פוסט-ציונים; עדיין ניתן לאבד בדרך זו קולות רבים. אבל אין פירוש הדבר שתהליך קביעת המדיניות של ישראל נותר חסין מפני המתקפה האנטי-ציונית המתנהלת בחוגים האינטלקטואליים.

עם היעלמות דור המייסדים של המדינה מן הבימה הציבורית נותרו המפלגות הגדולות ללא מצפן רעיוני פנימי, והם החלו להיסחף בזרם האינטלקטואלי השולט. בהעדר תנועה אינטלקטואלית לאומית שתאזן את השפעת הממסד התרבותי, התנדף עד מהרה סדר היום היהודי-לאומי של תנועת העבודה, ואת מקומו תפסו צרור תפיסות פוסט-ציוניות הדומות להשקפות "השמאל החדש" האירופי –

שאת מיצוין ניתן למצוא, למשל, בשיריו של ג'ון לנון. גם בליכוד מתרחש שינוי באותו כיוון, אם כי בקצב איטי יותר.

ניצחון מפלגת העבודה בבחירות ב-1992 לא סימל אפוא שיבה ליעדי תנועת העבודה הציונית מלפני עשרים ושלושים שנה. אדרבה, הפן ה"עבודתי" של המפלגה ננטש למעשה כבר בוועידת המפלגה שכונסה באותה שנה, ושבה הוחלט לזנוח את הדגל האדום ואת "האינטרנציונל". ולאחר שמדיניותה של ממשלת העבודה החלה לרקום עור וגידים, התברר שגם מהפן ה"ציוני" לא נותר הרבה: כמעט לא היה תחום במדיניות הממשלה שלא ניסו להשתמש בו לחיסול אופיה הלאומי היהודי של המדינה.

בתי הספר בישראל, למשל, סובלים במשך עשרים השנים האחרונות מדילול מתמשך של לימודי היהדות – תנ"ך, תלמוד, פילוסופיה יהודית והיסטוריה יהודית. אבל ממשלת העבודה החדשה עלתה על כל קודמותיה כאשר מינתה לשרת החינוך את שולמית אלוני, מהשוליים האנטי-יהודיים הקיצוניים ביותר של הקואליציה. בתוקף תפקידה הכריזה אלוני כי הלכות הכשרות מיותרות, תקפה נסיעות של תלמידי תיכון לאושוויץ בטענה שהן מעוררות רגשות לאומניים, ותבעה למחוק מתפילות האזכרה של צה"ל את אזכורו של האל.⁷ הפעילויות החינוכיות של סגן שר החינוך מיכה גולדמן כללו קריאה לשינוי הטקסט של "התקווה" כדי "לאפשר גם לאזרחים הערבים לשיר את ההימנון", קריאה ללמד בבתי הספר את שיריו של תופיק זיאד, חבר הכנסת הקומוניסט והלאומן הערבי האנטי-ציוני, "לצד שירתו של ביאליק",⁸ והוראה לטהר את מערכת החינוך שהמשרד מפעיל בברית המועצות לשעבר ממורים דתיים.⁹

אמנון רובינשטיין, שנכנס לתפקיד שר החינוך אחרי אלוני, המשיך באותו הכיוון, בקוראו לשינוי ההוראות המנחות את בתי הספר בישראל כדי להוציא מהן התייחסויות "ארכאיות" ל"ערכי תרבות ישראל", "אהבת המולדת" ו"נאמנות לעם ישראל"; במקום זאת, הציע משרדו, על תלמידי בתי הספר הממלכתיים ללמוד את "שפתן, תרבותן ומורשתן הייחודית של קבוצות האוכלוסייה השונות במדינה".¹⁰

הפרופ' משה צימרמן, שהתפרסם כאשר השווה בכלי התקשורת את ילדי יהודי חברון ל"היטלר יוגנד", את התנ"ך למיין קמפף ואת חיילי צה"ל ל-SS,¹¹ מונה על-ידי שרת החינוך אלוני ליו"ר הוועדה לעריכת רפורמה בהוראת ההיסטוריה בבתי הספר. והתוצאה: לדברי צימרמן, "ידיעת העם והמדינה מופיעות בתכנית אבל בוודאי לא בנושא ראשון בחשיבותו...".¹²

מגמה דומה ניכרת אפילו במערכת הביטחון, שאישרה לא מכבר, לראשונה בתולדותיה, "קוד אתי" עבור הצבא הישראלי, הנקרא רוח צה"ל: "תעודת הזהות המוסרית והנורמטיבית של צה"ל... שעל פיה כל חייל... יחנך את עצמו ואת חבריו". הקוד החדש הוא חלון-ראווה למידות פוסט-ציוניות, המעלה על נס את חשיבותה של ההגנה על "הדמוקרטיה" מפני כל איום אפשרי. אך בין 11 ה"ערכים" ו-34 "העקרונות הבסיסיים" החדשים של צה"ל אין זכר למדינה היהודית, לעם היהודי, למסורת היהודית או לארץ-ישראל.

מאמצי הדהייהודיזציה של ממשלת ישראל כה מקיפים עד שלעתים קשה שלא להתרשם כי כל העניין הוא בדיחה. זמן קצר אחרי הבחירות, שבהן התחייבה מפלגת העבודה להפסיק להוציא כספים על סלילת כבישים בשטחים המשמשים את המתנחלים, הכריז מנכ"ל משרד הבינוי והשיכון דאז, אריה מזרחי, על תכנית חדשה שלפיה בכל זאת ייסללו הכבישים בשטחים, אך זאת כדי לאפשר העברת סחורות מסוריה, מסעודיה ומירדן לנמלי חיפה ואשדוד לאחר שייכון השלום.¹³ גם שר התיירות, עוזי ברעם, לא נשאר חייב והחליט שמוקד הפעילות של משרדו יהיה פיתוח תיירות איסלמית. גם משרד הדתות הצטרף למגמה כאשר פרסם לא מכבר הנחיות חדשות להקצאת כספים, הנחיות המעניקות עדיפות לקבוצות המעודדות מפגשים בין נוער יהודי לנוער מוסלמי, לקבוצות "חילוניות" המבקשות לקדם את היהדות דרך "מולטימדיה ומשחקים", ולארגונים המעודדים צליינות מוסלמית למכה.¹⁴ אפילו גוף ממשלתי לא-פוליטי לכאורה, כמו רשות הגנים הלאומיים, קרא לאפס את שיעור הילודה ואם יהיה צורך גם לתקן את חוק השבות כדי למנוע עליית יהודים מחוץ-לארץ – הכל כדי להגן על הגנים הלאומיים, כמובן.¹⁵

הסוכנות היהודית, הארגון הממונה לכאורה על הבאת עולים לארץ, החל לערוך באחרונה בחינות ליהודים בחו"ל במטרה לבדוק אם הם "ראויים" לעלות לישראל.¹⁶ רוח דומה שוררת בסוכנות בהשראת היו"ר שלה – כוכב עולה במפלגת העבודה, אברהם בורג – תומך בולט של הפרדת הדת מהמדינה למרות ההשלכות הברורות של הפרדה שרירותית כזו על אופיה של ישראל כמדינת לאום. בורג כבר הביע דעתו כי יש להתנגד בכל תוקף לניסיונות הנעשים כיום למצוא ולהביא לארץ קהילות נידחות של צאצאי יהודים,¹⁷ והצהיר כי ישעיהו ליבוביץ ("יודאור נאצים") הוא "המצפן המוסרי" שלו. מקורבי בורג, פרופ' חיים בן-שחר וד"ר אריק כרמון, פיתחו תכנית חדשה שבמסגרתה תפסיק התנועה הציונית למקד את פעילותה בענייני העלייה לארץ, ובמקום זאת תעסוק בהפצת חומר יהודי "פלוראליסטי" באמצעות האינטרנט.¹⁸

כוכב עולה נוסף בשמי מפלגת העבודה, חיים רמון, הספיק בכהונתו הקצרה כמזכ"ל ההסתדרות הכללית להורות על מחיקת צמד המילים "ארץ-ישראל" משמו הרשמי של הארגון, לפני שחזר לשולחן הממשלה. הנשיא הטרי של בית המשפט העליון, השופט אהרן ברק, הגדיר לא מכבר את העיקרון החדש שינחה את בית המשפט שבהנהגתו. לא עוד ערכים יהודיים וציוניים – או אפילו התנהגות "האדם הסביר", שהנחתה עד כה את הפסיקה – אלא תפיסות "הציבור הנאור בישראל" הן שיהיו מעתה לאבן הבוחן שתנחה את פרשנות החוק בארץ. ובאורח דומה, המוסד לביטוח לאומי נמצא בתהליך של הפסקת מתן קצבאות מיוחדות לאזרחים ששירתו בכוחות הביטחון, וזאת כדי למנוע אפליית האזרחים הערבים, שרובם בוחרים לא לשרת.

אך נראה כי את הפירות הבאושים ביותר של הפוסט-ציונות הממשלתית קטף משרד החוץ הישראלי, אשר תחת חסותו של שמעון פרס הפך למעין משרד החוץ לא עוד של מדינת היהודים אלא של המזרח התיכון כולו. בין השלכות גישה זו ניתן לראות כי אחד מתחומי האחריות המרכזיים של הדיפלומטים הישראלים הוא גיוס כספים עבור מדינות ערב – האמורות להפוך שוחרות שלום יותר ויותר ככל שיורעפו עליהן כספי סיוע רבים יותר. ישראל היא כבר "מדינה עשירה" – הסביר יוסי ביילין בהיותו סגן שר חוץ – ולכן אין לה עוד צורך בסיוע חוץ,¹⁹ אך הארגונים היהודיים "חייבים" להעניק סיוע לאש"ף ולירדן.²⁰ מנכ"ל משרד החוץ דאז אורי סביר אף הרחיק לכת וקבע כי "כל מי שמתנגד לסיוע האמריקאי לאש"ף אין לו זכות להיקרא ידיד ישראל".²¹ אפילו סיוע לסוריה, המעורבת עדיין בפעילות טרור, הפך ליעד אסטרטגי ישראלי.

ומה באשר ליעדים מסורתיים יותר של מדיניות החוץ הישראלית, כמו הסברת האינטרסים החיוניים של המדינה וחיזוק תמיכת הקהילה הבינלאומית בהם? תשובתו של פרס לכך ניתנה כאשר הורה לסגור את מחלקת ההסברה של משרד החוץ, מאחר שלדבריו, "אם יש לך מדיניות טובה, אין לך צורך בהסברה, ואם יש לך מדיניות גרועה, הסברה לא תעזור".²² והשגרירים שפרס מינה אכן נתנו ביטוי ל"מדיניות טובה" זו: גד יעקבי, שגריר ישראל באו"ם, למשל, הצהיר כי "אין דבר כזה אדמה יהודית, יש רק אנשים יהודיים".²³ שמעון שמיר, השגריר ברבת-עמון, הסביר שלפי השקפתו "כאשר אנו חוגגים את יום העצמאות שלנו, עלינו תמיד לזכור שיום החג שלנו הוא יום חורבן של העם האחר".²⁴ אך טבעי ברוח זו שאתרים כמו רמת-הגולן ומצדה, המסמלים את הלאומיות ואת הכוח היהודי, נעלמו מנתיבי הביקור של אורחים רשמיים בארץ.²⁵

לגבי מטרותיה של מדיניות החוץ הישראלית בעידן החדש, אומר יוסי ביילין:
ישראל צריכה להפוך ל"אחת המדינות החשובות ביותר באו"ם, מדינה המעורבת
בפתרון קונפליקטים של אחרים, היכולה להציע לאו"ם בעלי תפקידים, כולל
מזכ"ל האו"ם..."²⁶ שמעון פרס: "אין ספק שהיעד הבא של ישראל צריך להיות
להתקבל כחברה בליגה הערבית".²⁷
אם כן, האו"ם והליגה הערבית הם יעדיה החדשים של מדיניות חוץ פוסט-
ציונית. קיומה ורווחתה של מדינת היהודים הפכו לעניין קטן מדי על מנהיגי
ישראל החדשה.

ד

הציונות כתפיסת עולם פוליטית התבססה על הרעיון שארץ-ישראל היא מורשתו
ההיסטורית של עם אחד בלבד – העם היהודי; שזכותו של העם היהודי לארץ
הוכרה במשפט הבינלאומי על-ידי חבר הלאומים בשנת 1920; ושהערבים, שזכו
להגדרה עצמית בעשרים וכמה מדינות ערביות, אינם זקוקים לעוד אחת. זו
היתה ההשקפה היהודית-לאומית שהנחתה את בן-גוריון כאשר קבע כי: "אין
רשות לשום יהודי לוותר על זכות העם היהודי בארץ. אין זה מסמכותו של שום
יהודי, אין זה מסמכותו של שום גוף יהודי... לוותר על איזה חלק שהוא בארץ.
זוהי זכות האומה היהודית לדורותיה, זכות שאינה ניתנת להפקעה בשום תנאי".²⁸
אין דבר המרוחק יותר מעמדות ציוניות מקוריות אלה מאשר הסכם אוסלו,
שבו הסכימו ממשלת ישראל ואש"ף להכיר ב"זכויותיהם הלגיטימיות והפוליטיות
ההדדיות", רסיס-משפט שבדרך כלל מדלגים עליו, כאילו כוונתו אינה אלא
לוותרים מצד ישראל ביהודה שומרון ועזה. אבל נוכח העובדה שכל ממשלות
ישראל הקודמות – לרבות אלה ששקלו שינויי גבולות תמורת הסכמים מדיניים
– טענו שארץ-ישראל היא קניינו הבלעדי של העם יהודי, ההכרה ב"זכויות
הלגיטימיות ההדדיות" של היהודים ושל הערבים על ארץ-ישראל היא צעד רווי
משמעות לא רק לגבי חברון וירושלים, אלא גם לגבי חיפה ותל אביב. מי שיטען,
לדוגמה, כי לארצות-הברית ולמקסיקו "זכויות לגיטימיות ופוליטיות הדדיות"

בטקסס אומר למעשה ששום חלק מטקסס אינו שייך לארצות־הברית לבדה. ודין טקסס בהסכם הבדיוני הוא כדין הארץ כולה בהסכם שנחתם עם אש"ף באמת: בעצם ההשוואה בין זכויות הערבים לזכויות היהודים, הסכם אוסלו דורש שיהודים יוותרו על חלק מהארץ לטובת אש"ף, אבל מכוח זכויות ערביות שוות בכולה.

כשמבקשים להבין היכן היה מונח חומר הנפץ התרבותי שהבטיח כי הסכם אוסלו יגרוור בעקבותיו שנאה, אימה וטרגדיה אשר ישראל לא ידעה כמותם מעולם, מסתבר שהיה זה כאן. ההכרה בזכות לאומית ערבית על ארץ־ישראל היא עמדה פוסט־ציונית בעליל, שמשמעותה היא כי הילולת הרציחות ומעשי־האיבה של אש"ף במשך שלושים שנה היתה אולי לא לטעמנו, אך בכל זאת בגדר התנגדות מוצדקת לשלטון זר. ובאותו אופן, כל היהודים שנפלו למען הגשמת הציונות, מנפגעי הקדחת בביצות הגליל ועד הרוגי פשיטת אנטבה, כולם פעלו למען מפעל שהיה, מבחינה מוסרית, מפוקפק ואולי אפילו לא לגיטימי. מפני שעל פי פרשנות זאת של ההיסטוריה, הארץ מעולם לא היתה באמת שייכת ליהודים.

הלוואי שאפשר היה להאמין כי השלכות אלו של הסכם אוסלו היו בלתי־מכוונות, כי הן נבעו מתועלתנות דיפלומטית בלבד, הבונה גשרים מילוליים ללא קשר לתפיסות עולמם של המנסחים. לרוע מזלם של המבקשים להאמין בכך, טרח ראש הממשלה דאז פרס וכתב ספר המסביר את עמודי התווך האידיאולוגיים של ההסכם לפרטיהם. בספרו המזרח התיכון החדש, דוחה פרס מן היסוד את מושג מדינת הלאום, בטענה ש"בכל מקום שבו גוברת התנועה הלאומית הפרטיקולארית, מתערער הסדר החברתי ומתפתחים סכסוכים אלימים"²⁹. לדברי פרס, הלאומיות היהודית והלאומיות הערבית הן־הן שגרמו למלחמות בין מדינות ערב לישראל, והפתרון היחיד הוא להשאיר את הלאומיות הללו מאחורינו, ולעצב מה שהוא מגדיר כישות "על־לאומית", שתקיף את המזרח התיכון כולו ושישלוט בה משטר ערבי־יהודי משותף, שיכלול בין היתר ממשלה, צבא וכלכלה "על־לאומיים" במקום מדינות הלאום הנוכחיות.

ואם ערבים ויהודים יוותרו על לאומיותם ויחיו במזרח תיכון חדש כזה, מה תהיה זהותם? פרס משיב בצורה חד־משמעית: "יבוא יום וגם תודעתו העצמית של האדם, זהותו האישית, תתבסס על מציאות חדשה זו. לכשיבוא יום זה תימצא האנושות מעבר לשלב הלאומי בתולדותיה". נכון, מודה פרס, "עדיין לא בשלו הלבבות לזהות אישית על־לאומית", אבל הוא בכל זאת מאמין ש"מתהווה

בהדרגה אזרחות מסוג חדש, המבטאת זהות עצמית חדשה... של האנושיות האוניברסאלית".³⁰

לא היה זה מקרה אפוא שההסכם עם אש"ף נוסח ונסגר ללא התייעצות עם צה"ל. הסכם אוסלו התבסס על ההנחה שנרקמת והולכת "מציאות חדשה" – שבה הציונות והלאומיות הערבית "נסוגות", ולמיקום גבולות ביטחון אין כל חשיבות, מפני שקץ הלאומיות משמעותו קץ המלחמות. ואי־אפשר שלא לשים לב לעובדה, כי מתוך "הזהות האישית החדשה" שפרס מקווה לראות בלבם של יהודים וערבים כאחד במקום זהותם הלאומית, נובע באופן בלתי־נמנע גם קיצו של העם היהודי.

ה

המדינה היהודית היא בראש ובראשונה רעיון. צבאות יכולים לאיים עליה באופן פיזי, אבל הסכנות הקשות ביותר נשקפות לה ברמה הרעיונית והתרבותית. ברית־המועצות היתה המדינה החזקה בעולם מבחינה צבאית, אך היא התמוטטה כבניין קלפים כי (בהשאלה מגדעון סאמט) "המרכיב שהיה המלט בכותל הזהות הלאומית הישנה" שלה התפורר כבר לפני שנים.

ישראל מצויה כיום בעיצומה של התנוונות אידיאולוגית, שהיקפה ומשמעותה קוראים תיגר על ההבנה. מנהיגיה הפוליטיים ואנשי התרבות המכובדים ביותר שלה מדברים על הצטרפות לליגה הערבית, משווים את צה"ל לצבא הנאצי, מגנים את ערכי התנועה הלאומית שהקימה את המדינה כארכאיים, ומנהלים משא־ומתן על בירתם, ירושלים.

בהתמודדותה עם משבר שכזה, מוצאת עצמה המדינה היהודית כמעט ללא אמצעים. אנשי תנועת העבודה הציונית שהקימו את מדינת ישראל שאפו להימלט מעולם הרעיונות שבו היו היהודים שרויים במשך אלפי שנים, ולהקים משהו מוחשי ורב־כוח, משהו חומרי. הם בנו ישובים ומפעלים ומטוסי קרב, מן הטובים בעולם. אבל הם לא הכירו בצורך לבנות את רעיון המדינה היהודית במוחו ובלבו של העם. התוצאה היא שהיום, שעה שהרעיון הציוני הולך ונמחק לנגד עיניו,

---

חלק ניכר מהציבור היהודי אינו מסוגל אפילו להבחין במתרחש. כי המפעלים ומטוסי הקרב נראים בסדר גמור.

במדינות אחרות, תפקיד ההגנה על הרעיון הלאומי – שימור המורשת, הכתבים והמקומות הקדושים, כמו גם שימור רובדי ההגות והאמנות שנוצרו על ידי העם במשך הדורות – מסור בידי חוגים אינטלקטואליים, תרבותיים ופוליטיים המכונים "שמרנים". אך לישראל מעולם לא היתה תנועה שמרנית מאורגנת. מה שקרוי "המחנה הלאומי" בישראל, הליכוד והמפלגות הקרובות לו, נטול כמעט כל מסורת רעיונית ותרבותית ראויה לשמה: הוא מבקש להצליח ולנווט את דרכה של האומה כמעט בלי סיוע של מסגרות המיועדות לפתח את הרעיונות המהווים מצפן ו"אלטרנטיבה" למצב הקיים – בלי מכוני חשיבה והוצאות לאור רציניים, בלי אוניברסיטאות ומכללות, בלי עיתונים ותחנות שידור. נעדרים לגמרי משדה הקרב התרבותי בישראל ספרי יסוד במחשבה הלאומית, הדומים, למשל, לכתבי גדולי ההגות השמרנית במערב, כמו אדם סמית', אדמונד בארק ופרדריק האייק. ספרים כאלה, אשר מבססים את רעיון המדינה ויתרונותיו על יסודות רעיוניים שיטתיים, מעולם לא נכתבו בעברית, ואפילו לא תורגמו; האבות המייסדים בישראל תרגמו את המחשבה האנטי-לאומית של מרקס.

כך, חרף כל נכסיה החומריים שנצברו במשך חמישים שנה ויותר, תצטרך עדיין המדינה היהודית להילחם ולנצח את מלחמתה הבאה – המלחמה התרבותית שכבר פרצה בכל החזיתות – מעמדת נחיתות. אבל במאבק זה עומד לרשות נאמני הלאומיות היהודית יתרון סמוי: שום עם אינו מוותר על זהותו ועל משמעות חייו בקלות, ופחות מכולם העם היהודי. ודווקא מצבים כאלה, מצבים של מדבר אינטלקטואלי ושל סכנה, הם המעוררים בשעת מבחן את התכונות היצירתיות האדירות של אומתנו.

הציונות, שבפעם הראשונה בתולדותיה מוצאת עצמה כאופוזיציה במדינה היהודית, הפכה כיום לשמרנות. אבל בדיוק כשם שצל ההשמדה לימד את היהודים כי יש צורך במערכי הגנה פיזיים, ייתכן מאוד שההתחככות העכשווית עם הניוון האידיאולוגי היתה דרושה ליהודים כדי להפנים את חשיבות הרעיון הלאומי, והשמרנות הפוליטית המגוננת עליו, להישרדותו של עם, אפילו זה עם "נורמלי".

ראש הממשלה החדש של ישראל תואר כראשון בסוג חדש של מנהיגים לאומיים – צעיר, בעל נוכחות מסך, שואב כוחו מהציבור במקום מהמפלגה. אך בנימין נתניהו הוא גם אחרון המנהיגים מהסוג הישן: ציוני מאמין, שעבורו התאששותו של העם היהודי בהיסטוריה היא ההישג הנפלא בתולדות האנושות. די להשוות בין ספרו של נתניהו מקום תחם השמש ובין כתביו של יריבו המובס כדי להבחין שמדובר באדם שעבורו פריחתם של העם היהודי ומדינת היהודים היא חזות הכל.³¹

ועם זאת, בחירתו של ראש ממשלה יהודי-לאומי אינה פותרת את בעיית היסוד של מדינת ישראל: התרסקותה של התרבות הלאומית שלה. ולא ברור מה אדם אחד, אפילו הוא ראש הממשלה, יוכל לעשות בעניין זה. על מתלהמי "המחנה הלאומי" לזכור שהליכוד ושותפיו ישבו בשלטון במשך 15 שנים ארוכות לפני שעלתה ממשלת רבין-פרס ב-1992. והיה זה בדיוק במשך שנים אלו שהפוסט-ציונות חדלה להיות נגע של מוחות שוליים והפכה לכוח התרבותי השולט במדינה. אז כעתה, קומץ פוליטיקאים לאומיים פקדו את מסדרונות משרד ראש הממשלה, אך המערכה נערכה והוכרעה במקום אחר.

את ההידרדרות המתמשכת לעבר ישראל פוסט-ציונית יש לבלום ולהפוך בשדה הקרב הרעיוני. כי אם לא כן, הניצחון על חוט השערה של בנימין נתניהו עלול להפוך בנקל לתבוסה בעוד ארבע שנים, ותהליך פירוקה של מדינת היהודים ימשיך אז ויתנהל כאילו ממשלת נתניהו לא היתה ולא נבראה.

ד"ר יורם חזוני הוא מנכ"ל מרכז שלם.

הערות

1. הארץ, 4.7.95.
2. הארץ, 28.7.95.
3. משה שמיר, "האם ספרות עברית עדיין ציונית?" בנח"ב, ינואר 1989, עמ' 44.
4. גירזולם פוסט, 19.1.93.
5. "הדחף הישראלי להתאבד", במוסף הארץ, 10.6.94.
6. מוסף הארץ, 24.7.92.
7. גירזולם פוסט, 10.5.95.
8. הארץ, 13.4.95.
9. הארץ, 6.1.95.
10. הארץ, 10.12.95.
11. קול תל אביב, 28.4.95. משל לתנ"ך מוזכר בהארץ, 2.5.95.
12. הארץ, 15.2.94.
13. גירזולם פוסט, 4.6.93, 15.10.93.
14. הארץ, 2.7.95.
15. על-פי מנכ"ל הרשות דאז דן פרי, ידיעות אחרונות, 12.1.95.
16. הארץ, 7.7.95.
17. מעריב, 2.1.95.
18. הארץ, 16.3.95.
19. מעריב, 16.1.94.
20. מעריב, 2.3.95.
21. נתיב, מאי 1995, עמ' 9.
22. גירזולם פוסט, 3.5.93.
23. *Outpost*, מאי 1995, עמ' 5.
24. נתיב, יולי 1995, עמ' 10.
25. דבר, 12.1.95; על המשמר, 12.1.95.

-
26. יוסי ביילין, ישראל: 40 פלוס – פרופיל פוליטי של החברה הישראלית בשנות ה-90 (תל אביב: ידיעות אחרונות, 1993), עמ' xiv.
27. הארץ, 21.12.94.
28. נאום לפני הקונגרס הציוני בבזל, 1937.
29. שמעון פרס, המזרח התיכון החדש (בני ברק: סטימצקי, 1993), עמ' 78.
30. פרס, עמ' 91.
31. בנימין נתניהו, מקום תחח השמש (תל אביב: ידיעות אחרונות, 1995).